

Artykuł ukazał się w języku angielskim w czasopiśmie *The New Educational Review*.
Cytując lub w jakikolwiek sposób odnosząc się do zamieszczonych poniżej treści proszę
o powołanie się na poniższe dane bibliograficzne:

Małgorzata Zaborniak-Sobczak
Responsibility in hierarchy of values of youth with hearing impairment
The New Educational Review 2013, Vol.33, No.3, s. 87 – 98

Odpowiedzialność w hierarchii wartości młodzieży z wadą słuchu

Streszczenie

Celem wychowania jest afirmacja osoby wychowanka, samorozwój w uznanym przez grupę i zinterioryzowanym systemie wartości. Prawidłowo ukształtowana hierarchia wartości, pełniąc funkcję regulacyjną i motywacyjną, sprzyja dojrzewaniu człowieka, nabywaniu autonomii a jednocześnie integracji z grupą społeczną. Integracja to wspólnota wartości, norm, dążeń i działań. Zadaniem pedagoga specjalnego staje się troska o to, by młodzież z niepełnosprawnością rozumiała i potrafiła ocenić własny system wartości, który w konsekwencji urzeczywistni się w codziennym postępowaniu.

W artykule omówiono wyniki badań, podjętych celem ustalenia systemu wartości młodzieży z wadą słuchu. Określono, jakie miejsce w hierarchii wartości zajmuje odpowiedzialność, której istota polega na uporządkowaniu swobodnego postępowania.

Słowa kluczowe: system wartości, odpowiedzialność, młodzież z wadą słuchu.

Wprowadzenie

Odpowiedzialność, rozumiana najogólniej jako predyspozycja do przyjmowania na siebie skutków własnych działań, podejmowanych w wyniku autonomicznych (wolnych) decyzji, staje się aktualnie ważnym tematem rozważań, nie tylko wśród teoretyków (przykładowo filozofów, socjologów), ale także praktyków, w tym pedagogów, psychiatrów (por. Malatesti, McMillan 2010).

Odpowiedzialność postrzegana jest współcześnie jako wartość, ale nie znajduje się ona na tym samym poziomie aksjologicznym co wolność czy prawda, jest raczej szczególnego rodzaju sprawnością służącą do tworzenia i obrony wartości uznawanych za niezbywalne,

jest tą cechą osobowości, która określa sposób reagowania człowieka na świat wartości (Zawadzki 1982) i w tym znaczeniu urasta do rangi wartości instrumentalnej (Drwał, Brzozowski 1989; Jaworowska, Matczak, & Bitner 2011).

Doniosłość odpowiedzialności we współczesnym świecie jest niepodważalna. Stanowi ona o dojrzałości psychicznej i osobowej człowieka, będąc jednocześnie podstawą świadomego, aktywnego i niezależnego uczestnictwa w życiu społecznym. Uczestnictwo osób niepełnosprawnych w głównym nurcie życia społecznego, zakłada relacje interpersonalne we wspólnym kontekście ideowym, normatywnym, systemie wartości, przy jednoczesnym poszanowaniu indywidualności i niepowtarzalności każdego uczestnika relacji. Warunkiem normalizacji życia społecznego osób niepełnosprawnych jest ich odpowiedzialność.

Założono, na podstawie analiz koncepcji teoretycznych (Kościelska 2007; Nowak 1999; Tomaschewsky, 1988; Zawadzki 1982; Zimny 1984), że odpowiedzialność w wymiarze indywidualnym wspomaga rozwój osobowy, w grupowym – sprzyja nawiązywaniu i podtrzymywaniu partnerskich kontaktów z ludźmi. W takim kontekście myślenia interesującym stało się ustalenie stopnia poczucia odpowiedzialności młodzieży z wadą słuchu¹. Wskaźnikiem tego poczucia jest pozycja odpowiedzialności w preferowanym systemie wartości. Z dużym prawdopodobieństwem należy przyjąć, że hierarchia wartości w systemie przekonań człowieka jest raczej stała, jednak nie uniwersalna, taka sama dla wszystkich ludzi (Rokeach 1973), a rozkład poszczególnych wartości wynikać może z uwarunkowań osobowościowych i społecznych, głównie zmian, a takie wciąż dokonują się w Polsce, dotyczą między innymi możliwości udziału w życiu społecznym osób z niepełnosprawnością. Stąd, interesującym wydaje się być hierarchia wartości młodzieży, w tym także z różnego rodzaju niepełnosprawnością, a diagnoza systemu wartości może mieć ważne znaczenie dla przebiegu procesu wychowania.

---

¹ Ustalenie systemu wartości młodzieży stanowiło część empirii podjętych w ramach realizacji projektu pt. *Psychospołeczne uwarunkowania poczucia odpowiedzialności młodzieży z dysfunkcją narządu słuchu*, (Narodowe Centrum Nauki, Umowa nr 4275/B/H03/2011/40). Zasadniczym celem ww. projektu jest rozpoznanie poczucia odpowiedzialności (zmienna zależna) młodzieży z wadą słuchu i wskazanie na czynniki (zmiennie niezależne), różnicujące to poczucie. Wśród czynników, które mogą mieć znaczenie warunkujące poczucie odpowiedzialności wskazano: czynniki biologiczne (wiek i płeć badanych, czas utraty słuchu i stopień jego ubytku); czynniki osobowościowe (lokalizację kontroli i samoocenę); czynniki edukacyjne (system kształcenia, najczęściej wybierany sposób komunikacji interpersonalnej, hierarchia wartości) oraz czynniki rodzinne (tu percepcję postaw rodzicielskich przez badaną młodzież i postawy rodziców wobec niepełnosprawnego dziecka).

Założenia metodologiczne badań

Celem niniejszego artykułu jest prezentacja systemu wartości młodzieży: z wadą słuchu i słyszącej, oraz wskazanie, czy uszkodzenie słuchu jest zmienną, która powoduje zróżnicowanie w systemach wartości badanych grup młodzieży. Podjęto próbę odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- jaka jest hierarchia wartości młodzieży z wadą słuchu?
- czy młodzież z wadą słuchu charakteryzuje się odmiennym systemem wartości w porównaniu z młodzieżą pełnosprawną?
- jakie miejsce w systemie wartości badanych zajmuje odpowiedzialność?

Ze względu na fakt, iż wiedza teoretyczna na temat systemu wartości i poczucia odpowiedzialności osób z wadą słuchu jest ograniczona (por. Easterbrooks, Scheetz, 2004), niemożliwe okazało się sformułowanie rzetelnych i wyczerpujących hipotez do postawionych pytań badawczych. Założono jednak, że rozumienie odpowiedzialności i jej sytuowanie w systemie wartości może być specyficzne dla młodzieży z wadą słuchu. Istotną rolę w procesie kształtowania się tego systemu odegrać mogą takie czynniki pośredniczące jak: brak dostatecznej kompetencji językowej, utrudnienia w procesie myślenia abstrakcyjnego, zaburzenia sfery poznawczej, emocjonalnej i społecznej, nierzadko także wzrastanie w środowisku pozarodzinnym (Dryżałowska 1990) oraz rozpowszechnieniem zaburzeń psychicznych w populacji dzieci i młodzieży głuchych i słabosłyszących, które szacowane jest na około 2 i pół razy częstsze w porównaniu z dziećmi i młodzieżą słyszącą (por. Leigh, Anthony 1999; Gent Van i In. 2007; Hintermair 2007, Leigh 2009). W wyniku opóźnień w rozwoju językowym i w związku z brakiem narzędzia umożliwiającego pełne porozumienie zubaża się pole doświadczeń dziecka z uszkodzonym słuchem, co może stopniowo zaznaczać się różnicami w rozwoju społecznym i poznawczym pomiędzy nim a jego rówieśnikami słyszącymi (Steinberg 2000; Wallis, Musselman, MacCay 2004). Stąd, osoby z wadą słuchu mogą mieć trudność w adekwatnej ocenie przyczyn i skutków, wynikającą najczęściej z niedostatecznego wykształcenia kompetencji językowej. Wiele sytuacji życia codziennego wymaga rozumienia sytuacji, a te dopełniane są komunikatami językowymi, najczęściej werbalnymi, podejmowania szybkich decyzji, od trafności których zależy dalszy przebieg spraw. Kształtowanie umiejętności krytycznego myślenia wydaje się być niezbędnym elementem procesu socjalizacji i wychowania. Krytyczne myślenie polega na zdolności do obserwacji, logicznym myśleniu i adekwatnym reagowaniu na informacje. Krytyczne

myślenie, którego częścią jest także rozumienie wartości, jest środkiem do samodzielnego monitorowania własnych myśli, uczuć i działań. Zadaniem wychowawcy (nauczyciela) jest pomoc w zrozumieniu wartości, próba ich hierarchizacji przez młodzież z wadą słuchu, co zapewnia im dalszy rozwój społeczny, emocjonalny ale także poznawczy (por. Easterbrooks, Scheetz 2004). A tylko ten kto działa świadomie, dokonuje świadomych wyborów może przyjąć na siebie konsekwencje własnych działań, może więc być odpowiedzialnym.

Prezentowane badania miały charakter ilościowy, oparte zostały na neopozytywistycznym paradygmacie naukowym (Gnitecki 2004; Palka 1989). Metodą zastosowaną do rozwiązania wyżej wskazanych problemów badawczych był sondaż diagnostyczny (Pilch, Bauman 2010). Celem ustalenia hierarchii wartości wykorzystano skalę wartości Milтона Rokeacha (Rokeach Value Survey - RVS).

Opis teorii wartości Milтона Rokeacha, ich natury i systemów, został w literaturze polskiej szczegółowo zaprezentowany, głównie przez Brzozowskiego (Drwał, Brzozowski 1989) oraz autorki polskiej normalizacji RVS (Jaworowska i in. 2011). Wykorzystane narzędzie (RVS) daje możliwość ustalenia hierarchii wartości w dwóch systemach: wartości ostatecznych i instrumentalnych. Pierwsza część skali bada system wartości ostatecznych: osiemnaście wartości ostatecznych szereguje się od najważniejszej (ranga 1) do najmniej ważnej (ranga 18). Analogicznie postępuje się w przypadku określenia hierarchii wartości instrumentalnych (również osiemnaście). Średni czas wykonania badania wynosi 20 minut. Zadaniem badanych jest rangowanie wartości ostatecznych a następnie instrumentalnych. Osoby badane kierują się ważnością, jaką mają dla nich poszczególne wartości (osobno 18 ostatecznych i 18 instrumentalnych). Każda z wartości musi otrzymać inną rangę od 1 do 18, gdzie 1 oznacza wartość najważniejszą (Drwał, Brzozowski 1989).

Analizy statystyczne, z wykorzystaniem programu SPSS (Statistical Package for the Social Science), umożliwiły ustalenie hierarchii wartości ostatecznych i instrumentalnych młodzieży z wadą słuchu oraz młodzieży słyszącej. Ukazano, biorąc pod uwagę średnie, ranking cech zarówno w grupie badanych (osób z wadą słuchu) oraz kontrolnej (słyszących). Za pomocą współczynnika korelacji rangowej Spearmana sprawdzono zgodność sposobu rangowania wartości przez badanych z obu grup (Pusz, Zaręba 2006).

Badania przeprowadzono w IV kwartale 2011 roku i I kwartale roku 2012. Do realizacji badań poproszono nauczycieli – wychowawców młodzieży z wadą słuchu, których zadaniem, na podstawie umowy zlecenie, było czuwanie nad prawidłowym przebiegiem

badania, tłumaczenie na język wizualno-przestrzenny (SJM vs PJM) ewentualnych niejasności. Nauczyciele otrzymali od kierownika projektu (autorki artykułu) szczegółową procedurę postępowania badawczego oraz wzór raportu do uzupełnienia po przeprowadzonych badaniach.

Wybór grupy badawczej był celowy. Starano się rozpoznać system wartości możliwie licznej grupy młodzieży z wadą słuchu, która zechciałaby uczestniczyć w badaniach. Założono więc takie kryteria doboru zbiorowości podstawowej – młodzieży z wadą słuchu, jak: a) posiadanie orzeczenia o niepełnosprawności z uwagi na wadę słuchu, b) wiek od 16 do 25 lat (uczniowie szkół ponadgimnazjalnych). Do zbiorowości porównawczej (grupy kontrolnej), czyli młodzieży słyszącej zaklasyfikowano uczniów szkół ogólnodostępnych, ponadgimnazjalnych, którzy mają ukończony 16 rok życia, nie mają wady słuchu. W celu odzwierciedlenia środowiska społecznego i struktury wiekowej, badania w grupie porównawczej przeprowadzono w internatach, w których mieszkają uczniowie różnych szkół, pochodzący z różnych środowisk społecznych.

Za ograniczenie badań niewątpliwie należy uznać fakt, że nie udało się dotrzeć do młodzieży z wadą słuchu, która kształci się w systemie ogólnodostępnym – inkluzyjnym lub integracyjnym. Ponieważ dobór badanych osób nie był losowy, nie należy uogólniać otrzymanych wyników na całą populację. Dane uzyskane w trakcie badań wskazują jedynie pewną tendencję w hierarchii wartości badanej młodzieży i spostrzeganiu odpowiedzialności w jej strukturze.

Badaniami objęto młodzież, w wieku od 16 do 25 lat, uczącą się w ośrodkach szkolno-wychowawczych dla głuchych, ulokowanych w południowo-wschodniej części Polski (Lublin, Kielce, Kraków, Tarnów, Przemyśl, Rzeszów). Niewielki odsetek stanowili studenci z wadą słuchu kształtujący się w Siedlcach, Krośnie i Jarosławiu. W sumie przebadano 271 osób, w tym 142 kobiety (52,4%) oraz 129 mężczyzn (47,6%) z wadą słuchu. Z założenia, w badaniu brali udział głównie uczniowie szkół ponadgimnazjalnych, stąd najliczniej reprezentowaną grupą była młodzież w wieku od 17 do 20 lat (178 osób; 65,7%).

W badaniach porównawczych udział wzięło 195 osób (131 kobiet; 67,2% oraz 64 mężczyzn; 32,8%) – słyszących uczniów rzeszowskich szkół ponadgimnazjalnych: techników, liceów i szkół zawodowych.

Badana młodzież, określając miejsce zamieszkania, wskazywała najczęściej na wieś i małe miasta, liczące mniej niż 50 tys. mieszkańców.

Charakteryzując grupę młodzieży z wadą słuchu, zwróć uwagę na przyczynę wady słuchu, czas utraty i stopień ubytku słuchu, preferowany sposób porozumiewania się. Udzielając odpowiedzi na pytania dotyczące wskazanych problemów, badani musieli wybrać jedną odpowiedź spośród kilku możliwych, określonych przez badacza (pytania miały charakter zamknięty).

Najwięcej badanych, bo 89 osób (co stanowi 32,8% spośród badanej młodzieży z wadą słuchu) określając przyczynę wady, wskazało na jej charakter nabyty w okresie prelingwalnym lub inetrilingwalnym (przed 5 r.ż.). Kolejną grupę stanowią ci badani, którzy wskazali na chorobę matki w czasie ciąży jako potencjalną przyczynę dysfunkcji słuchu (72 osoby; 26,6%). 33 osoby (12,2%) utraciły słuch w wyniku choroby przebiegającej po 5 r.ż.. Na przyczyny genetyczne wskazało w sumie 29 osób (10,7%), z czego 26 osób (9,6%) ma rodziców niesłyszących, w przypadku 3 badanych (1,1%) wadę słuchu mają dziadkowie. 9 osób (3,3%) straciło słuch w wieku dorosłym. Znaczną grupę stanowią osoby, które nie udzieliły odpowiedzi na pytanie o przyczynę wady (39 osób; 14,4%). Brak odpowiedzi oznaczać może niewiedzę w tym zakresie.

Określając czas utraty słuchu ponad połowa badanych (143 osoby; 52,8%) wskazała, że są głuche od urodzenia, 60 osób (22,1%) – okres wczesnego dzieciństwa (wiek od 0 do 3 r.ż.), 28 osób (10,3%) – wiek 4-5 lat, po 6 r.ż. słuch straciło 35 osób (13,0%). Jedynie 5 badanych nie określiło czasu utraty słuchu.

Ze względu na stopień ubytku słuchu wyróżnia się osoby, u których występuje uszkodzenie słuchu w stopniu lekkim, umiarkowanym, znacznym i głębokim. Takie ustalenia terminologiczne zostały przyjęte i zalecane przez Międzynarodowe Biuro Audiofonologii (BIAP). Najliczniejszą grupą badanych są osoby z głębokim (powyżej 91 dB) ubytkiem słuchu – 77 osób (28,4%) oraz z ubytkiem znacznym (mieszczącym się w granicach 71-90 dB) – 71 osób (26,2%). Szczegółowe informacje obrazuje tabela 1.

Tabela 1. Stopień ubytku słuchu w badanej grupie młodzieży.

Jak głęboki masz ubytek słuchu?		
	Liczność grupy	%
20 – 40 dB (mild)	15	5,5
41 – 70 dB (moderat)	44	16,2
71 – 90 dB (severe)	71	26,3
powyżej 91 dB (profound)	77	28,4
nie wiem	60	22,1
brak odpowiedzi	4	1,5
Suma:	271	100

Badana młodzież preferuje totalną komunikację jako sposób porozumiewania się z najbliższym otoczeniem społecznym, 142 osoby (52,4%) wybiera dostępne środki porozumiewania się w postaci narodowego języka fonicznego i języka migowego. Blisko 30% badanych wskazuje na mowę jako najczęstszy sposób komunikacji z najbliższymi. Pozostali badani – 49 osób (18,1%), komunikuje się za pomocą języka migowego.

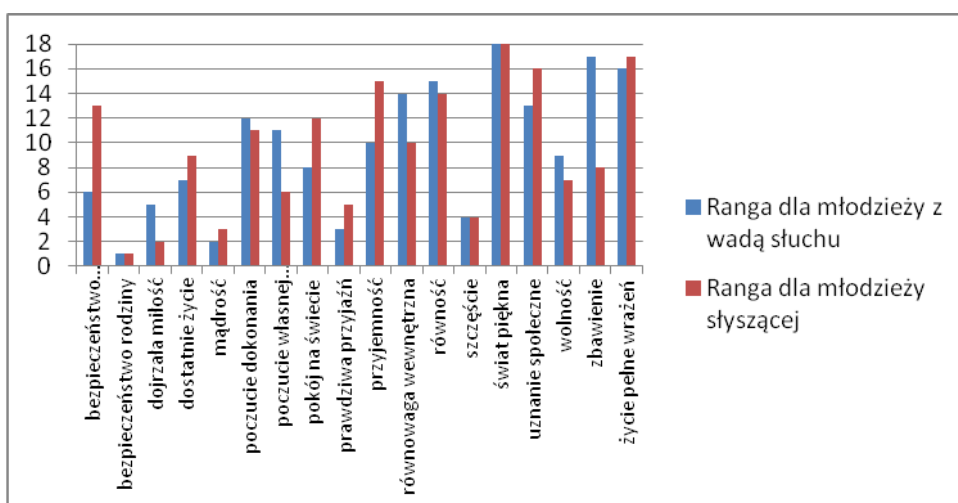
Analiza wyników badań.

System wartości ostatecznych badanej młodzieży

W badanej grupie młodzieży z wadą słuchu wysoko cenione spośród wartości ostatecznych są wartości osobiste, takie jak: bezpieczeństwo rodziny (ranga 1), mądrość (ranga 2), prawdziwa przyjaźń (ranga 3), szczęście (ranga 4) i dojrzała miłość (ranga 5). Do najmniej cenionych wartości należy świat piękna (ranga 18), zbawienie (ranga 17), życie pełne wrażeń (ranga 16) i równość (ranga 15).

Z kolei badana młodzież słyszcząca najwyżej ocenia takie wartości finalne, jak: bezpieczeństwo rodziny (ranga 1) i dojrzała miłość (ranga 2). Na kolejnych miejscach ulokowano: mądrość (ranga 3), szczęście (ranga 4) i prawdziwą przyjaźń (ranga 5). Do wartości najmniej cenionych słyszący zaliczyli: świat piękna (ranga 18), życie pełne wrażeń (ranga 17), uznanie społeczne (ranga 16) i przyjemność (ranga 15).

Porównanie hierarchii wartości ostatecznych w grupie młodzieży z wadą słuchu i słyszczącej zobrazowano za pomocą wykresu 1.

Wykres 1. Sposób rangowania wartości ostatecznych w badanych grupach porównawczych.

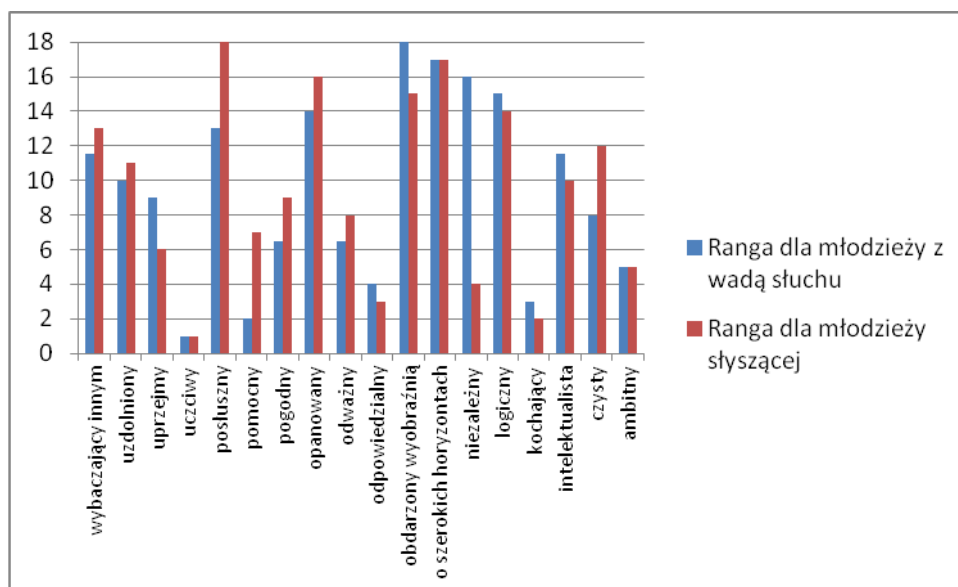
Zgodność ustawień (rang) wartości ostatecznych (i analogicznie instrumentalnych), w badanych grupach młodzieży zmierzono współczynnikiem korelacji rang Spearmana. Ogólnie należy stwierdzić, że badani z wadą słuchu i słyszący podobnie lokują na kolejnych miejscach poszczególne wartości ostateczne. Analizy statystyczne nie wykazały w tym zakresie istotnych statystycznie niezgodności.

System wartości instrumentalnych badanej młodzieży

W przypadku wartości instrumentalnych, badani z wadą słuchu najwyżej oceniają wartości moralne: uczciwość (ranga 1), bycie pomocnym (ranga 2), kochającym (ranga 3), odpowiedzialnym (ranga 4) i ambitnym (ranga 5). Do wartości instrumentalnych zajmujących niskie pozycje w hierarchii wartości młodzieży z wadą słuchu zaliczyć można: obdarzenie wyobraźnią (ranga 18), szerokimi horyzontami (ranga 17), niezależność (ranga 16) i logiczność (ranga 15). Są to wartości kompetencyjne.

Słyszący wysoko cenią takie instrumentalne wartości moralne jak: uczciwość (ranga 1), bycie kochającym (ranga 2), odpowiedzialnym (ranga 3), niezależność (ranga 4) i ambitność (ranga 5). Najmniej cenione są: posłuszeństwo (ranga 18), szerokie horyzonty (ranga 17), opanowanie (ranga 16) i wyobraźnia (ranga 15).

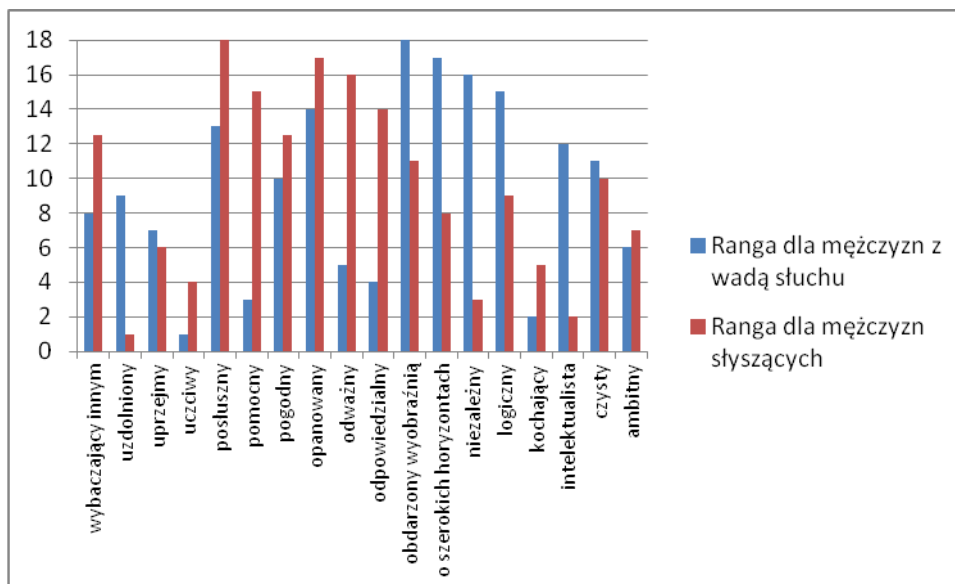
Wykres 2. obrazuje wyniki analiz porównawczych dokonanych w obydwu grupach badanej młodzieży.

Wykres 2. Sposób ulokowania wartości instrumentalnych w porównawczych grupach młodzieży z wadą słuchu i słyszącej.

Szczegółowe analizy statystyczne wykazały, że w zakresie oceny wartości instrumentalnych znaczenie ma płeć badanych. Mężczyźni z wadą słuchu i słyszący rangują poszczególne wartości istotnie statystycznie inaczej, co przedstawia wykres 3.

Wykres 3. Sposób lokowania wartości instrumentalnych w grupach mężczyzn z wadą słuchu i słyszących.

Siła zależności ustawienia wartości instrumentalnych w rankingu nie jest w tym przypadku znaczna (Spearman = -0,02), kierunek ujemny oznacza, że im dana wartość jest wyżej ceniona przez mężczyzn z wadą słuchu, tym niżej przez słyszących. Jest to szczególnie widoczne w przypadku wartości: obdarzony wyobraźnią, o szerokich horyzontach, niezależny, logiczny, intelektualista, uzdolniony, które to są zdecydowanie mniej cenione przez mężczyzn z wadą słuchu. Ci mężczyźni preferują takie wartości instrumentalne, jak: uczciwy, pomocny, odważny, odpowiedzialny i kochający, które dla mężczyzn słyszących nie są aż tak znaczące.

Odpowiedzialność i jej miejsce w systemie wartości badanych

Odpowiedzialność zajmuje wysoką pozycję w hierarchii wartości instrumentalnych badanej młodzieży z wadą słuchu (ranga 4) i słyszącej (ranga 3).

Blisko 19% badanych z wadą słuchu wskazuje, że jest to wartość najważniejsza (ranga 1) spośród wymienionych wartości instrumentalnych. Dla niespełna 4% badanych była to wartość najmniej ceniona (ranga 18).

W grupie słyszących ponad 13% badanych wskazało, że odpowiedzialność stanowi dla nich wartość najważniejszą (ranga 1), dla 11% wartość ta znalazła się na wysokim, trzecim miejscu. Tylko 7 osób (3,6%) wskazało, że jest to wartość najmniej istotna.

Analiza skupień umożliwiła ukazanie bliskości wartości „odpowiedzialny” wobec innych wartości instrumentalnych. Porównanie odległości pomiędzy wskazanymi wartościami pozwala wysunąć wniosek, że dla osób z wadą słuchu odpowiedzialność plasuje się blisko wartości kochający. W grupie badanych słyszących odpowiedzialność, podobnie jak dla młodzieży z wadą słuchu, lokuje się blisko wartości bycie kochającym, a ponad to, jest blisko niezależności i uczciwości.

Dla badanych kobiet, tak z wadą słuchu jak i słyszących, odpowiedzialność jest wysoko cenioną wartością, zajmuje kolejno 4 (dla kobiet z wadą słuchu) i 3 (dla kobiet słyszących) miejsce. Inaczej układ tej wartości w hierarchii wartości instrumentalnych wygląda u mężczyzn (Wykres 2.). Odpowiedzialność dla mężczyzn z wadą słuchu jest wartością względnie wysoko cenioną (ranga 4), natomiast dla mężczyzn słyszących lokuje się na dalekim 14 miejscu (różnice istotne statystycznie).

Wnioski

Na podstawie powyższych analiz wysunięto wnioski, które jednocześnie są próbą odpowiedzi na postawione pytania badawcze:

- zarówno młodzież z wadą słuchu, jak i słysząca, mają podobne hierarchie wartości ostatecznych i instrumentalnych. Co świadczyć może, że uszkodzenie słuchu raczej nie jest zmienną różnicującą hierarchię wartości. Badana młodzież spośród wartości ostatecznych, finalnych wysoko ceni bezpieczeństwo rodziny, mądrość, dojrzałą miłość, przyjaźń i szczęście. Wartości te, określone w założeniach teoretycznych jako osobiste, są wyraźnie przedkładane nad wartości społeczne. Najniższą pozycję w hierarchii obydwu porównywanych grup młodzieży zajmuje świat piękna;
- spośród wartości instrumentalnych w obu grupach badanej młodzieży najwyżej cenione są takie wartości, jak: uczciwy, kochający, odpowiedzialny, ambitny;

- mimo, że szczegółowe analizy statystyczne nie wykazały różnic w wyborach pomiędzy dwoma grupami badanych wydaje się jednak, że płeć może odegrać tu rolę znaczącą, słyszący mężczyźni dokonują innych wyborów w zakresie wartości instrumentalnych, aniżeli ich rówieśnicy z wadą słuchu;
- zadawalającym okazał się fakt, że odpowiedzialność jest stosunkowo wysoko cenioną przez młodzież wartością instrumentalną. Badania wskazują, że mężczyźni z wadą słuchu mogą być bardziej stabilni w kierowaniu się odpowiedzialnością w życiu osobistym i społecznym, w porównaniu do mężczyzn słyszących, dla których wartość ta nie jest aż tak znacząca;
- wartości kompetencyjne, a wśród nich obdarzenie wyobraźnią, szerokimi horyzontami, niezależność i logiczność, zostały wskazane jako stosunkowo najmniej cenione, zwłaszcza przez młodzież z wadą słuchu. Fakt ten może wskazywać na to, iż badana młodzież z wadą słuchu nie przywiązuje wagi do takich cech osobistych jak autokreacja, rozwój osobisty, skutkować może nieadekwatną samooceną.

Uznać należy, że odpowiedzialność jest stosunkowo wysoko ceniona w systemie wartości, określonych jako instrumentalne. Wyniki uzyskane w badaniach własnych potwierdzają wnioski z badań innych autorów (Szczupał 2009²), świadczące o otwartości młodzieży na sprawy innych ludzi, jednakże zazwyczaj ograniczającej się do kręgu osób najbliższych: rodziny i przyjaciół. Młodzież, spośród wartości instrumentalnych, które mają służyć osiągnięciu celów i realizacji innych wartości (ostatecznych, finalnych) najbardziej ceni wartości moralne. Oznaczać może to, iż zasadniczo wierzy w moralność, jako sposób osiągnięcia celów. Preferencja takich wartości, jak kochający, uczciwy, odpowiedzialny wskazywać może na idealizm młodzieży, charakterystyczny dla wieku rozwojowego.

---

² Autorka badała (lata 2003-2006) hierarchię wartości młodzieży z niepełnosprawnością ruchową i pełnosprawną. Podobnie, jak w badaniach własnych, prezentowanych w niniejszym materiale, w obydwu badanych przez Szczupał grupach dość wysoko spośród wartości ostatecznych cenione są wartości takie jak bezpieczeństwo rodziny (ranga 1 w obu grupach), mądrość (ranga 2 w obu grupach) i prawdziwa przyjaźń. Do najmniej cenionych wartości należy poczucie dokonania, świat piękna, życie pełne wrażeń i uznanie społeczne. Również w deklarowanym przez badaną młodzież systemie wartości instrumentalnych widoczne są duże podobieństwa. Badana przez Szczupał młodzież wskazuje na ważność takich wartości instrumentalnych, jak: kochający, uczciwy, odpowiedzialny (ranga 4 dla młodzieży z niepełnosprawnością ruchową, 5 dla pełnosprawnych), pomocny i ambitny. Najmniejsze znaczenie mają wartości: o szerokich horyzontach, posłuszny i uzdolniony. Analizy statystyczne prezentowane przez Szczupał nie ukazują istotnej statystycznie różnicy pomiędzy badanymi grupami młodzieży w zakresie oceny odpowiedzialności. Można stwierdzić, że obie grupy młodzieży z niepełnosprawnością i pełnosprawni preferują niezawodność, rzetelność, odpowiedzialność.

Wyniki badań są optymistyczne. Należy mieć nadzieję, że deklarowana przez młodzież odpowiedzialność będzie punktem odniesienia, integrowania i porządkowania informacji, przeżyć, doświadczeń indywidualnych i społecznych. Poczucie się do odpowiedzialności przez młodzież z niepełnosprawnością może stać się wyznacznikiem efektywności złożonego procesu integracji psychospołecznej. Z drugiej strony odpowiedzialność jest warunkiem podstawowym i koniecznym, by integracja psychospołeczna rzeczywiście zaistniała.

Bibliografia

- Drwal R.L., Brzozowski P., 1989, *Techniki kwestionariuszowe w diagnostyce psychologicznej: wybrane zagadnienia*, Lublin: Wydawnictwo UMCS;
- Dryżałowska G., 1990, *Postawy społeczne młodzieży niesłyszącej*, Warszawa: WSiP;
- Easterbrooks S.R., Scheetz N.A., 2004, *Applying Critical Thinking Skills to Character Education and Values Clarification with Students Who are Deaf or Hard of hearing*, "American Annals of the Deaf", 3;
- Gent van T., Goedhart A.W., Hindley P.A., Treffers P.D.A 2007, *Prevalence and correlates of psychopathology In a sample of deaf adolescents*, "Jurnal Child Psychol Psychiatry", 48;
- Gnitecki J., 2004, *Pedagogika ogólna z metodologią*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe PTP;
- Hintermair M., 2007, *Prevalence of socioemotional problems in deaf and hard of hearing children in Germany*, „American Annals of Deaf”, 3;
- Jaworowska A., Marczak A., Bitner J., 2011, *Skala Wartości Rokeacha RVS. Polska normalizacja*, Warszawa: Pracowania testów Psychologicznych PTP;
- Kościelska M., 2007, *Sens odpowiedzialności: perspektywa psychologa klinicznego*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls;
- Leigh I.W., Anthony S. 1999, *Parent bonding in clinically depressed deaf and hard-of-hearing adults*, "Journal of Deaf Studies and Deaf Education", 4;
- Leigh I.W., 2009, *A lens on deaf identities*, Oxford: oxford University Press;
- Malatesti L, McMillan J., (ed.), 2010, *Responsibility and psychopathy. Interfacing law, psychiatry, and philosophy*, Oxford: Oxford University Press;
- Nowak M., 1999, *Podstawy pedagogiki otwartej: ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL;
- Palka S., 1989, *Ilościowo – jakościowe badania w pedagogice*, „Ruch Pedagogiczny”, 1;

Pilch T., Bauman T., 2010, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa: Żak;

Pusz P., Zaręba L., 2006, *Elementy statystyki*, Rzeszów: Fosze;

Rokeach M., 1973, *The nature of human values*, New York: Free Press;

Steinberg A., 2000, *Autobiographical Narrative on Growing Up Deaf*, [w] *The Deaf Child in the Family and at School*, (red.) P.E. Spencer, C.J. Erting, M. Marscgark, New Jersey – London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Mahwah;

Szczupał B., 2009, *Godność osoby z niepełnosprawnością: studium teoretyczno – empiryczne poczucia godności młodzieży z dysfunkcją narządu ruchu*, Kraków: Akapit;

Tomaschewsky K., 1988, *Badania nad procesem wychowania uczniów ku odpowiedzialności w toku nauczania*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 129 – 130 (3-4);

Zawadzki F., 1982, *Pytanie o odpowiedzialność*, [w] *Człowiek i świat wartości*, red. J. Lipiec, Kraków: KAW;

Zimny Z.M., 1984, *Odpowiedzialność obiektywna, subiektywna i społeczna*, „Przegląd Psychologiczny”, XXVII (4);

Wallis D., Musselman C., MacCay S., 2004, *Hearing Mothers and Their Deaf Children: The Relationships between Early, Ongoing Mode Match and Subsequent Mental Health Functioning in Adolescence*, “Journal of Deaf Studies and Deaf Education”, 9;